

LÖRINC PÉTER

A SZABADKAI NÉPKÖR ARCKÉPÉHEZ (1872—1918) — 3.

V. A FÜGGETLEN KÖR ÉS NAPTÁRA

A Függetlenség c. lap szerint a Népkör 1908-ban beleolvadt a Függetlenségi Körbe, viszont Kolozsi Tibor azt állítja, hogy a Függetlenség már 1906-ban a Függetlenségi Kör lapja, s míg azt Fischer Jákó szerkeszti, Mukits adja hozzá az óvadékot. Ugyanaz a Mukits, aki a Népkör alapító tagja is volt és 48-as képviselőjelöltje több ízben is ennek a pártnak. 1901-ben (Széll Kálmán idején) a liberális Vermessel szemben őt választják meg; 1912-ben a Függetlenségi Kör elnöke. A lap szerkesztésében Fischer Jakó mellett Pleskovič—Pleszkovits állott ez idő tájt. Még eleinte Bíró Károly is tagja a városi ellenzéknek Mamuzicékkal szemben, ennek bukása után Bíró és Mukits egymás ellen fordulnak. Pleszkovits Lukács maga is alapító tagja a Népkörnek, 1906-ban (koalíciós kormánypárti) 48-as, 1911-ben (bizonyára 1910-ben! L. F.) 48-as meg nem választott képviselőjelölt, 1918-ban pedig főispán — Batthány Tivadar gróf miniszter mellett.⁷⁴

Ezekben az értesülésekben szerintünk bizonyos hézagok mutatkoznak, hiszen itt-ott a Szabadkai Közlönyben ezt a dátumot jóval előbbre tisztik: nem 1906-ra vagy plána 1908-ra mint itt a Népkör — Függetlenségi Kör naptárában. E lapban,⁷⁵ egyebek között, ezt is olvassuk: „(...) polgáraink szabad idejüket (...) hol tölthetnék el jobban, hasznosabban, mint társasági—olvasókörben vagy casinóban... A Népkör (én húztam alá — L. P.) mint a városi polgárság egy részének gyűlhelye szintén fejoszlott (én húztam alá — L. P.) ... marad még a polgári olvasókör és a nemzeti casino; az előbbiben kevesebbet fizetnek, kevesebbet kártyáznak és többet olvasnak (ez a Szabadelvű Párt polgárságának köre — L. P.), az utóbbiban többet fizetnek, többet kártyáznak és kevesebbet olvasnak (ez a nagybirtochosok-nagyfőkésék úri „gyűlhelye” — L. P.) és bunyevác polgártársaink köre, a lučka casino (sic!) ... Legtöbb ember fordul meg aránylag a „polgári olvasókörben”, melynek tagjai nagy részt olvasással, beszélgetéssel vagy egyéb szórakozással töltik ott az időt.”⁷⁶

Így — ezek szerint — a Népkör már 1890-ben nem állt fenn és hosszan tartó válságos időszak után, 1908-ban-e vagy jóval előbb, de nagy időköz kihagyásával alakult volna meg vagy csupán alakult volna újra — a semmiből építve — a Függetlenségi Kör, amely nem keletkezhetett a Népkörből, a Népkör „beolvasása-átolvasása” útján, mint azt itt-ott szintén olvashatjuk?! Az 1908-as naptári dátumnak ellenmond egynehány (habár szintén elég bizonytalan) értesülés is. Így pl. egy kis hír már 1902-ben (12 évi szünetelés után?! L. F.) így szól és informál: *Függetlenségi Kör*. Ma délelőtt alakult meg a *Szabadkai Függetlenségi Kör*, amelynek már eddig is több mint 300 tagja van.⁷⁷ Habár kissé gyanús ez adat, hogy az alakulás napján már 300 tagja volt a körnek, mégis előfordulhatott ilyen eset is — alapos szervezés esetén — és elfogadható. Ha ez az információ nem téves, úgy 12 év múlva alakult meg ez a kör (1890 után) és újonnan, nem pedig a Népkör beolvasása útján, ámbár a már kezdeti 300 tag esetleg éppen ily beolvasásra mutathat?!

Néhány hónap múlva ily formában erősíti meg a fenti hírt egy újabb információ: „Szent István ünnepének alkalmából a Függetlenségi Kör a városerdőben, táncmulatsággal egybekötött, társasvacsorát rendezett...”⁷⁸ Viszont egy más lap⁷⁹ a fenti májusi hír előtt egy nappal (május 18) még csak bejelenti az alakuló gyűlés egybehívását, ami szintén megerősíti a fenti hírt, azt, hogy május 19-re már bejelenti a kör megalakulását. Ez a hír így szól: „A Szabadkai Függetlenségi Kör alakuló ülése. A Szabadkai Függetlenségi Kör alakuló ülését ma (május 18) d.e. 10 órakor tartja a Hungária nagytermében. Dr. Mukits Simon országgyűlési képviselő az alapítók nevében a tagokat az ülésre összehívta. Az ülés tárgyát az alakulás és az alapszabály megállapítása fogja képezni.”

De bejelenti ezt az eseményt már jóval előbb is,⁸⁰ még áprilisban s azaz a kétértelmű szóval, hogy „Új függetlenségi kör”, ami esetleg arra is engedhet következtetni, hogy már azelőtt is (1890 és 1902 között? L. P.) működött egy ily nevű kör! A lap szerint e körtől, ez eszmétől sem derék iparosaink, sem földbirtokosaink nagy része nem idegenkedik. Noha jelenleg a néppárt (Katolikus Néppárt; fennállt 1895 óta — L. P.) úgyszólván egyedül az a párt, mely komolyan és őszintén küzd a kormány ellen, a kisiparos és középbirtokos javáért és az ország jólétéért, mégis örömmel üdvözlünk minden olyan törekvést(„...”) — s ez arra enged következtetni, hogy az informáló lap maga is közel áll a Katolikus Néppárthoz, de örül azért minden más ellenzéki megmozdulásnak is. Rámutat a cikk egyúttal arra is, hogy a szabadkai 48-asok is kevert rétegre támaszkodtak: mint a 48-asok általában országszerte: mind a kispolgári műhelyiparosokra, mind az agrárius középbirtokos dzsentrikre (100—1000 holdas birtokosokra), ami jellemző a XX. század elejére Vajdaságban is, és ami lehetővé fogja tenni a párt uralomra jutását 1906-ban — programjának megtagadása árán —, valamint 1909-ben a párt kettészakadását: a jobb- és baloldalra (Kossuth Ferenc — Justh Gyula). Ez Vajdaságban egy igen komoly baloldali kialakulását tette lehetővé (Várady Imre, Gráber László Bánátban, Pataj Sándor, Lovászy Márton, Kalmár Antal Bácskában.)

A lap kurtán-furcsán már 1902-ben így nyilatkozott: „Miután a Kossuth párt nem egyéb titkos kormánypártnál, mely folyton csúf játékot úz választópolgárainak legszentebb érzelmeivel, az igazi függetlenségre való törekvéssel(„...”) s Mukits, a függetlenek vezetője Kossuth párti óva intjük a független polgárokat, hogy ily szemfényvesztő és álfüggetlenségnek föl ne üljenek...”

Viszont ugyanez a lap egy másik, új hírében arról értesít, hogy a kör — talán? — mégsem alakult meg májusban. A hír így hangzik: „Új Függetlenségi Kör. Mukits Simon országgyűlési képviselő e hó 27-ére hívta össze a tagokat (...) alakuló közgyűlésre. Reméljük, hogy igazi függetlenségi kört fognak alakítani s nem protestáns felekezeti és a kormánnyal mindenben paktáló Kossuth Ferenc-féle kört.”⁸¹

Ennek az elhalasztásnak nem mond ellen a következő hír, amely május 4-én jelent meg,⁸² és amely szerint Mukics (sic!) Függetlenségi Kört alakít. Célja: „Magyarország teljes államiságának s ezzel függetlenségének társadalmi úton előmozdítása (...) a körnek megalakítására kibocsájtott aláírási íven már közel 300 tag jelentkezett... A kör megnyitáson Kossuth Ferenc is hivatalos lesz.” Tekintve, hogy 300 tag már május elején biztosítva volt, a gyűlés elhalasztását esetleg Kossuthék kérhették — egész júliusra. De hogy csupán két hónapi késésről lehetett szó s nem hat évi halasztásról (1908-ra), tanúsítja egy 1904-es hír is, amely, többek között, így szól: „A Függetlenségi Kör báljáról sok édes emlékekkel szívünkben, sok megszívlelendő tanulással lelkünkben távoztunk haza.”⁸³ Ez a megszívlelendő tanulság a magyar—bunyevác „testvéri együttérzés” volt, amelynek a bálón tanúja volt a tárca írója. Így pl. a csárdás mellett a kóló sem hiányzott a táncrendből. Az a testvéri ölekezés, melyben a magyarok és bunyevácok egyesültek, megcáfol minden rosszakaratú törekvést, mely a bunyevácoknak a magyarságtól való széthúzását célozná...” Sajnos nem a két nép egymásra találásáról a nyelvű és kulturális jogok terén emlékezik meg a szerző, hanem a politikának kiszorításáról — legalábbis a bálteremből —, amit az-

után önmaga azonnal azzal cáfol, hogy ez a közönség nem volt se bunyevác, se katolikus, se kormánypárti stb., „hanem egytől egyig mind magyar”... mert a bunyevácok is dalolták a magyar nótákat... stb. [Viszont arról nem emlékezik meg: dalolták-e a magyarok is a bunyevác dalokat! — L. P.]

Annyi bizonyos: 1904 elején a kör már működött, s így nem 1908-ban alakult meg csupán. 1906-ban is bizonyos a kör fennállása és működése,⁸⁴ hiszen ekkor pl. *A Függetlenségi Kör könyvtárnokának ünneplése* címen jelenik meg egy cikk ugyanabban a lapban, mintegy *Az új földesúrra* emlékezve, a német Márczweiler könyvtárost ünnepelve, aki „ugyan német földön született, (de) igaz „magyarrá lett”. Ez alkalommal újra kulturális hírről értesülünk, de sajnos csak arról, hogy legalább ezt a kultúrát terjesztő munkát a kör mégis értékelte, amit bizonyított a tény, hogy a kör 40 tagja, köztük Mukits és Varga képviselők is, megjelennek a könyvtáros lakásán, hogy átadják a kör ajándékát, az ezüstserleget. [Serleg és kultúra!? — L. P.]

1907-ben új otthonba költözött át a kör⁸⁵ míg valamivel előbb a hagyományos Szent István-napi „társasvacsorával összekötött táncmulatságot” rendezte meg.⁸⁶ Ekkor a kör már nem volt új intézmény, jelzi ezt⁸⁷ a Szent István-i ünnepről szóló tudósítás is, amely e szavakkal kezdődik: „A Szabadkai Függetlenségi Kör fennállása óta (mint) minden esztendőben (...) ünnepi vacsorával egybekötött táncvigalmat rendezett.”

A nagy hézagokat a Népkör virágzásának, hanyatlásának, válságának és megszüntének, valamint a Függetlenségi Kör megalakulásának ideje közt kitöltötték egyes olyan hosszú életű pártférfiak, mint Varga Károly is, akinek halálát nem csupán a Szabadkai Függetlenségi Kör, hanem az egész országos Függetlenségi Párt is meggyászolta, megsiratta, s míg Mukits Simon a párt koszorúját helyezte el Varga sirján, Kossuth Ferenc (az országos Függetlenségi és 48-as párt elnöke és kereskedelmi miniszter) részvétáviratot küldött Mukits Simon címére: „Fogadd te is (...) mély részvétemet. Országos pártunk koszorúját elküldöttem...”⁸⁸ Mukits beszédében melyet „Gyászoló barátaim”-hoz intézett, ily szavakkal mutatott rá a hézagokat betöltő Varga évtizedes, 40 évig tartó szerepére: „Ő volt egyike azoknak, akik 1869-ben Szabadkán megalakították a balpártot, melynek mi léptünk az örökébe s ő alapította meg a több mint ezer tagú Népkört, amelynek utódja a Függetlenségi Kör (...) Politikai működését 1869-ben kezdte, amikor mint fiatal ügyvédet Czorda Bódoggal [a Deák-párti jelölttel — L. P.] szemben képviselővé választották. Tiszta önzetlen hazafiságát első szereplésétől kezdve élete utolsó napjáig megtartotta.” Ugyanezeket az életrajzi adatokat fejtette ki a lap a temetés előtt is.⁸⁹ Ebben a számban a Czorda Bódoggal szemben elért sikert így kommentálták: „Ezzel a választással hosszú időre megbukott a Deák-párt Szabadkán. 1872-ben [a Népkör alakulásának évében — L. P.] Parcsetich Félixet léptette fel Varga Károlyra! szemben képviselőnek [a Deák-párt — L. P.], azonban Varga Károly ezúttal is diadalmaskodott. 1875-ben [a Szabadelví Párt megalakulásának és Tisza Kálmán 15 éves miniszterelnökségének első éve — L. P.] Zichy Anta! lépett fel ellene, de Varga Károly győzedelmeskedett. 1878-ban Mamuzsich Ágoston [Agó — L. P.], a szabadkai városi politika egyik vezére próbálkozott Varga Károlyal szemben. A polgárság azonban ekkor is Varga Károlyt küldte képviselőül az ország házába...” Így tartott ez tehát 1869-től egészen 1881-ig, amikor a szabadelví Lazar Mamuzsíc lett a városi 1. választóterület képviselője, amivel megkezdődött a Szabadelví Párt győzelmének sorozata és a Népkör hanyatlásának korszaka.⁹⁰

E választás után Varga Károly visszavonult a politikától, s részben társadalmi, részben pénzügyi tevékenységet fejtett ki. Ekkoriban alakította meg a gazdák és iparosok hitelszövetkezetét, amely később (tőkés — L. P.) részvénytársasággá alakult át, s amelynek Varga lett első elnöke, majd a Szabadkai Kereskedelmi és Iparbanknak is évek óta igazgatósági tagja... Mint vadászembert a vadászérdekek megóvására alakult Nimród vadász-társaság elnökévé választotta meg Varga Károlyt. Bankár lett hát a Népkör alapító Varga,⁹¹ de tőkés létére egyúttal a dzsentri Nimród társaság elnöke is, míg a kultúra fejlesztésével itt sem hozta őt kapcsolatba saját lapja

sem, még a Kör politikailag e válságos időszakával, idejével kapcsolatban sem. „Varga Károly hosszú ideig elnöke volt a szabadkai Népkörnek is, mely később a Függetlenségi Kör megalakulásával megszűnt. A Függetlenségi Körnek pedig megalakulása óta másodelnöke volt Varga Károly.” 1901-ben (Szél idején — L. P.) újra megválasztották képviselőnek, ugyanígy 1905-ben is, amikor a koalíció megalakult a Fejérváry—Kristóffy-féle abszolutisztikus kormányzat idején, annak megbuktatására, s amikor hamarosan (1906 április) uralomra is jutott ez a koalíció, miután annak legerősebb pártja — a Kossuth vezette Függetlenségi Párt kapitulált a trón és a dualista erők előtt!

Minket itt főleg az érdekel — a Népkörrel kapcsolatban —, hogy a hanyatlás és válság idején nem annyira a kulturális tevékenységben mint — tőkés és dzsentri módra — gazdasági és választási téren keresett kárpótlást az évtizedes pártvezető.

Kossuth Ferenc — a párt jobbszárnyának vezetője — kapitulált, feladta a 48-as (főleg pedig a kossuthni 49-es republikánus) elveket, hogy ily módon jusson kormányra és a kereskedelmi miniszteri tárca birtokába, viszont a párt balszárnya Justhék—Lovászyék köré csoportosult és legalább gazdasági függetlenségre törekedett [önálló nemzeti bank, külön vámhatár stb.]. Ebben az időben a Szabadkai Függetlenségi Kör a balszárny felé hajlott, viszont távol állott a párt szélsőbalszárnyától, a köztársasági Pataj Sándortól, sőt Kalmár Antaltól is (Bánátban: Gráber, Sepsey), akik közül Pataj és Gráber együttműködtek a szocialistákkal is.

Igy került sor arra, hogy a Szabadkai Függetlenségi Kör is — a balszárny felé sodródva — a nemzeti bank mellett foglalt állást, az egész vármegyét meghíva gazdasági függetlenségi mozgalmába. Népgyűlésre a balszárny egyes vezetőit: Holló Lajost, gróf Batthány Tivadart és másokat is meghívott Pestről. Ezzel a kérdéssel a kör választmánya is foglalkozott; összejövetelén Mukits Simon ismertette a nemzet jogát az önálló bankhoz. Minthogy a kérdést nem tekintti — jelentette ki — politikai pártkérdésnek, azt indítványozta, hogy „meghívandók az összes közéleti faktorok, Szabadka törvényhatósági bizottsága, főispánja és hatósága, a függetlenségi főispánok, a függetlenségi képviselők, különösen a bácskai országgyűlési képviselők”.⁹² Mukits javaslatát a választmány elfogadta és realizálta. Így a vasárnapi népgyűlésen ott voltak a főispánok (Ferbach Károly vármegyei, Balla Aladár újvidéki, Ambrózovics bajai főispán) és ott az egyes községek függetlenségi körői is,⁹³ amint hogy természetesen — mint a 67-esek uralmának idején is már — együtt ülték meg március 15-ét is a Függetlenségi Kör (a „diszlakomán” Mukits Simon képviselő szólalt fel), Gazdagkör (az ünnepi lakomán Kladek tanító, majd Gyelmis képviselő-bankár szólalt fel), a Katolikus Legényegylet, ahol kivételesen nem diszlakomát, hanem „hazafias ünnepélyt tartott szavallatokkal és énekszámokkal, akár a gimnázium önképzőkörének ünnepélyén is, míg az úrpantestületben szintén ünnepi lakoma fölött tartotta meg beszédét Mukits Simon, majd Reisner és Pleszkovics Lukács mint függetlenségi körű tag.”⁹⁴

Nem közművelődési kör, de politikai egyesület tehát a Függetlenségi Kör a Bácskai Hírlap szerint is, amely a 60 éves dr. Antunovics József volt képviselőt, volt tisztű főorvost, jelenleg a Délvidéki Közgazdasági Bank igazgatósági tagját köszöntötte abból az alkalomból, hogy „A Szabadkai Függetlenségi Kör (...) fogja holnap díszelnökévé megválasztani és ünnepelni. Antunovics József nem politizál(!) nem óhajt újra a fórumon szerepelni, de nem térhet ki a holnapi ünnepelés elől, amely egy politikai kör (én húztam alá) tiszteli őt meg” (...) Am ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy az ő minden politikán felül álló kitűnő személye inkább vona ezé a köré, mint Szabadka külhársadalmaé... ”⁹⁵

Ezek az idők (1910—1918) az ellenpárt, a Tisza István gróf Nemzeti Munkáspártja uralmának jegyében zajlottak le, amikor is a 48-as baloldalt: Lovászyék, Károlyi Mihályék vezetése alatt egyre inkább sodródik balfelé — a Polgári Radikális Párt (Jászi Oszkár), azaz a Szociáldemokrata Párt felé, és elvetve a dualizmust és a hármasszövetséget — antant-

baráttá válik. Ebben az időben a Szabadkai Függetlenségi Kör is balfelé tart további útján, így például akkor is, amikor választmányi ülésén elhatározza, hogy a városnáza fölvatási önnepélyén nem vesz részt. Nem ünnepeznek ők, hanem „harcra készülnek”, ha ezt azután mások „elhirte-lenkedett és nagyon komolytalan” határozatnak tartják is, „stílustalannak és parlaginak”, amely „nem illik sem a Függetlenségi Körhöz, sem Szabadka városához”.⁹⁸ Nem is akarjuk hinni, hogy a Függetlenségi Kör harcias határozata a Függetlenségi Kör tagjainak akaratát fejezi ki. Nincs szükség a várost, a polgárságot sértő fegyverekre.

Úgy látszik, a kör ez idő tájt újabb válságos korszakot él át.⁹⁹ Annál inkább vagyunk hajlandók ezt hinni, mert alighogy Mukits Simon lemondott a kör elnökségéről — a választmány és az elnök összetűtközése miatt —, már utódja, Pletikoszich András is követte ezen az úton: „Alig egy évvel ezelőtt választották meg, mikor dr. Mukits Simon lemondott. (...) Elhatározásának okairól (Mint Mukits lemondása körül, most is zavaros volt a helyzet és homályban maradt a lemondás oka — L. P.) Pletikoszich nem akar nyilatkozni.”¹⁰⁰ Utódja — úgy látszik — elődje is volt, amire egy kis hír mutatott⁹⁹ a sajtóban, amely szerint a kör alelnökét (együttal a Kossuth asztaltársaság elnökét), Nojcsek Gézá-t névnapja alkalmából a függetlenségi Kör díszelnöke, Antunovits és elnöke, Mukits, majd helyettese, Pletikoszich felköszöntötte, ami valószínűleg arra mutatott, hogy Mukits és a választmány kompromisszumot kötöttek egymással — további eredményesebb együttműködés érdekében, ha némileg Pletikoszich rovására is.

A körmek számos hosszabb-rövidebb életet élő heti- és napilap volt a közlönye, ezeknek politikai elgondolása, s az egyes kérdésekben elfoglalt álláspontja, időnként meg-megváltozott, függően természetesen az országos helyzettől is, mondjuk attól: ellenzéken van-e a kör vagy pedig (1906—1909) kormánypárti 48-as függetlenségi párttá-pártkörre alakult-e át. Legszínvonalasabb, legkultúraltabb lapja a Bácskai Hírlap volt — különösen a Braun Henrik-i, vagy a Gyóni Géza-i időkben, hiszen Gyóni, a Nemzeti Munkapárt uralmának idején (1910—1914 s tovább) — már csak verseivel is — nemcsak magas színvonalra emelte a lapot, de olyan hangnemet is ütött meg benne, amely az Achim-családhoz tartozását baloldaliságával is eszünkbe juttatja. Ő volt az, aki radikalizálta a lapot, aki maga felnyúlt a már meggyilkolt rokonig, Achim Andrásig, sőt antimilitarizmusában talán magához Alpári Gyulához is, különösen a híres versben, amelyben odavágta a Habsburgoknak is, az uralkodó osztálynak is, hogy

„Cézár, én nem megyek”

a háborúba (1913) a balkáni háború idején, a bázeli kongresszus után és az antimilitarista tüntetések idején, azzal, hogy ő nem megy „bitangul a mézárszékre”, s „a koronádat Cézár, véd meg magad!”¹⁰⁰

Braunék lapja mégis a szocialista és nemzetiségi vonal ellen is felvette a harcot, a bunyevác lapok (Subotičke novine, Neven) ellen is, különösen a koalíciós kormányzat idején (1906—1909), amikor az egykori Bácska szerkesztője, Balogh Ernő — a szabadelvű kormánylapból — átlépett a Bácskai Hírlapba, átvéve annak szerkesztését is, hogy hamarosan képviselő majd (1918—1919-ben) főispán és államtitkár legyen a függetlenségi vonalon, de aki mégis leginkább hírhedt sovíniszta könyvével tűnt ki, a nemzeti kultúrát csak az uralmon levő többségi népek engedélyezve! Talán ezért támadta meg a harcosságában néha hírhedt is váló 48-as Sima a Függetlenségi Kört és sajtóját azzal, hogy a hatósági párt szolgálatában áll, hogy annak tulajdonképpeni „félhivatalos” lapja. Itt persze Sima is tévedett (ha meg is maradt a párt kapituláció előtti vonalán!), hiszen ebben az időben a 48-as párt, tehát a Függetlenségi Kör is az uralmon levő koalíció részét tette ki s így természetes, hogy a hatóság, sőt a hatalom oldalán — a saját maga oldalán is áll.¹⁰¹

Így, míg a szabadkai Független Ujság (1908-ban) kivándorlás elleni orvosságként nem az üzletes (banknak és birtoknak használó) telepítést és parcellázást ajánlja, hanem tisztességes (?) bérletet (!); nem földosztást

követel a földnélküliek számára, mégis rokonszenvez a szocialistákkal is (!) és a szocialista papnélküli temetést hirdeti,¹⁰² addig később — mint „politikamentes lap” — a balkáni imperializmus hírujait pengeti meg, Szerbia és Crna Gora ellen lépve fel (amely — ha pírós—fehér—zöld színben jelentkezik is — nem sokban különbözik a sárga—fekete imperializmustól (1909—1910),¹⁰³ sőt arról is lelkendezve, hogy „Albániáért érdemes akár 6 hétig is (?) verekedni”, [1913; Bazel után és a bázei alapon 1912-ben szervezett antimilitarista szocialista mozgalmak után! — L. P.], sőt hozzátevé, hogy „Halasztani a háborút nem szabad!”, hiszen Albánia így is, úgy is, az „ölünkbe hull”. Az 1914-es háborút is élteti a lap, és csak az októberi forradalom idején (1918) váltik hirtelen demokratává.¹⁰⁴ Mekkora a különbség közte és Gyóni Géza között!

Ha nem is sokban, persze ez a lap is azért mégis előnyösen különbözik a Vojnich Gyula Bácsmegyei Naplójától, amely 1905—1906-ban (Fejérváry—Kristóffy idején) ezek Ferenc Ferdinánd-i abszolutizmusa mellé áll, hogy 1906-ban — a koalíció uralomra jutása után — Wekerle kormányát éltesse mint hithű és örökös-kormányparti lap.¹⁰⁵ A Függetlenség a Függetlenségi Kör lapja, nyukits Simon lapja, aki a szerkesztő Fischer Jákó helyett az óvadékot is nyújtja ugyanakkor.¹⁰⁶ Ez 1910-ben a Munkáspárt uralmának idején persze — újra — ellenzékbe kényszerül, ahol nem csupán Braun, de Balogh is ezentúl már kitartanak, akár Pleszkovich Lukács vagy Acs Jenő is¹⁰⁷ egészen 1913-ig, amikor a lap megszűnik. De már ebben az időben, amikor Magyarország forradalom előtt áll [1912. május 23. bariádok Pesten, majd a parlamenti ellenzék kidobása karhatalommal a képviselőházból, a horvát abszolutizmus bevezetése, a szerb autonómia megszüntetése, a ruszin nagypör (1913—1914) stb.], s a nép mind erősebb védekezés, majd a visszaretetés, a szocialista általános sztrájk leszerelése az SZDP vezetősége részéről stb. Ugyanakkor a balkáni népek kilharcolják szabadságukat [a Monarchia ellenakciója ellenére is, a török ellenében — L. P.]. A kör lapja, a Függetlenség azt írja, hogy a 48-asok jogosnak ismerik el a bunyevác követelést, amellet vannak, hogy az iskolákban legyen a bunyevác nyelv — kisegítő nyelv a magyar mellet. Persze ehhez is arra volt szükség, hogy előzőleg gróf Károlyi Mihály álljon a párt élére és ő írja alá ezt a nyilatkozatot. Ennyiből állott hát Bozo Šarčevićnak (a Mocsáry-levél írójának) és a Nevennek sikere hosszú, évtizedes harc eredményeképpen.¹⁰⁸

Miután így — levéltári anyagra nem támaszkodhatva — végigkísérem legalább a szabadkai sajtó által szolgáltatott anyagot, s az icipici erről szóló irodalmat, még az marad hátra, hogy — a lehetőség szerint — megállapítsam, volt-e új hiátus, kihagyás a Népkör munkaritmusában, hogy újabb válságok és tespedések, megszűnések után támadjon talán újra, új életre, és folytassa, újra kezdje a régi megkezdett munkát az 1918 utáni időkben, és ha új életre támadt az 1918—1941-es időben (a régi jugó időkben) a Népkör megtartotta-e szinte tisztára politikai jellegét, jegyeit, működését, vagy talán éppen ezekben az időkben változtatott e jegyeken és — a politikából: egyelőre kitessékelve, talán ki is tiltva — áttérjen a kulturális tevékenységre, mint tették azt 1918-ig a szabadkai bunyevácok, akik a magyar pártok keretei között csupán nyelvi és kulturális jogaiért küzdöttek az 1860—70-es évektől egészen 1918-ig, anélkül, hogy külön bunyevác népi-nemzeti politikai pártba tömörültek volna vagy mozgalmat indítottak volna.

Hogy erre a kérdésre megpróbálkozzunk a válaszáddal — levéltári anyag híján —, újra csak a sajtóra próbálunk támaszkodni, abból mérítve a válasz anyagát.

1920-ban ezt a címet találjuk egy cikk fölött:¹⁰⁹ *Magyar Kultúrszövetség alakul Szabadkán*. Alcím: *A Függetlenségi Kör lesz a kultúrszövetség alapja*. S ez alatt a cikk a következő szavakkal kezdődik: „A magyarság, amelyet köt az opció, nem vehet részt s egyelőre nem is akar (!) részt venni a politikai életben. Tehát olyan szervezetbe tömörül, ami nem politikai” — s amelynek így nincs is akadályja. A svábok Deutsches Kulturbudot (sic!) „csináltak” — a magyarok is „megcsinálhatják” a Magyar Kultúrszövetséget, amely idők folyamán ki fog bővülni politikai párttá. A

Kultúrsvözettség lesz az alapja a Magyar Pártnak vagy Magyar Klubnak, amikor az opció lejár, s a magyarok megkapják a politikai egyenjogúságot. „A Függetlenségi Körből indult ki a Kultúrsvözettség eszméje.” Több más kör csatlakozna hozzá, hogy így megnöve és új nevet véve fel, megalakulhasson a Magyar Népkör, a „régii Függetlenségi Kör Szent Terézteri házában.”

A cikk egyszerűen a Függetlenségi Kör folytatásának tekinti tehát az alakítandó kultúrsvözettséget, mégis ebből a fogalmazásból is kiténik, hogy egyszerű folytatásról szó sem lehetett, hogy új egyesület alakulásáról volt itt szó mindenképpen, hiszen a régi kör tisztára politikai pártkör volt, amely kulturális tevékenységet úgyszólván nem is folytatott, viszont 1918 novembere óta a magyarságot — egyelőre — kizárták minden politikai párttevékenység lehetőségéből, sőt az első választások idején választójoggal sem rendelkezett. Azonkívül is: ha 1920-ban azonnal politikai pártkör létesítéséről lett volna is szó (aminthogy nem volt, és nem lehetett erről szó!), akkor is felmerülne a kérdés: volt-e, akár névleg is, fennállt és fennállhatott-e egyáltalán a kör 1918—1920 között? Akárhogy is: egy-néhány éven át nem működhetett a Függetlenségi Kör és az 1920 utáni idő-kben mint közművelődési egyletet is újra meg kellett azt alapítani, s ha a régi (1902 előtti!) Népkör néven is, akkor is mint új kulturális egyletet, nem pedig mint politikai 48-as pártkört. A régi vonal folytatásaként csupán egy mozzanat tekinthető: Az új — tisztára közművelődési egyletet is — egy új politikai párt első lépésének tartották s a kultúrsvözettség a régi politikai kör utódjának és az új teendőket a Magyar Párt elődjeként kívánták megszervezni.

Hogy a lehetséges úr valószínűleg még tovább kitöltetlen maradt (nem csupán 1918—1920 között), azt egy újabb cikk címe teszi valószínűvé, sőt evidenssé. Ez a cím csak újabb hat év múlva jelent meg, éspedig egy új lap első oldalán¹⁰ és így hangzott: *Megtörtént az első lépés (!) a Közművelődési Egylet megteremtésére* Alcím: *Ismeretterjesztő előadásokat tartanak az egész Vajdaságban*. Eszerint tehát ezzel csupán az első lépés történt meg, vagyis az 1920-as próbálkozás nem sikerült. Viszont ekkor is: „A mozgalomnak tisztán kulturális jellege van és távol áll minden politikától [ez eredetiben aláhúzza L. P.]. Mégis ez a cikk tudomásunkra hozta, hogy csupán az öszsvajdasági kultúrsvözettség megalakulása késett eddig, mert a helyi, szabadkai Népkör már régebben fennáll, tekintve hogy „Prokopp Imre újabb felszólalásában rámutatott egy egységes Közművelődési Egyesület megteremtésének szükségességére. A Bánáti Közművelődési Egylet és a szuboticei Népkör (én húztam alá — L. P.) lennének ennek az intézménynek fő alkotói... Bizonyítja a Népkör (valószínűleg 1920—1921 óta tartó) működését már egy áprilisi tudósítás is,¹¹ amely szerint a Népkör rendkívüli közgyűlést tartott, amit a részleges vezetőségi válság és a részleges tisztújítás kívánt meg. Az új nevek mellett itt két régi, ismert név is újra szemünkbe tűnik: a Maerzweiler Antal és a Plezskovich Lukács neve, ami bizonyos folytonosságot mutat a Függetlenségi Kör és a Népkör között, amint előzőleg a régi Népkör emberei vettek részt, 1902-ben az akkor új Függetlenségi Kör alakításában. Erre a némi — nem úr nélküli — folytonosságra mutat egy 1927-es cikk is,¹² amely azzal parentálja el az elhunyt dr. Plezskovich Lukácsot, hogy a Népkör díszelnöke volt, s habár valamikor a Szabadelvi Párt híve is, később „egyik vezére volt a szuboticei 48-as és függetlenségi pártnak”. Harcolt a bunyevác tanítási nyelvért is, holott erősen magyar érzésű volt, és azok ellen is, „akik később, 1918 után a bunyevác nacionalizmus hirdetői lettek.”¹³ 1911-ben (sic, a választások 1910 nyarán zajlottak le — L. P.) a választások alkalmával¹⁴ csupán 80 szavazattal maradt a munkapárti (hatalmon levő párti) Vermessel szemben kisebbségben mint ellenzéki 48-as politikus. 1918-ban viszont (az októberi „öszirózsás” polgári forradalom után) a Batthány-kormány főispáná-kormánybiztossá nevezte ki¹⁵ s mint ilyen rövid ideig működött is, „mert akkor már bekövetkezett az öszzeomlás”. Azután részt vett a Népkör öszzeomlás után való újjáteremtésében (én húztam alá — L. P. mert erről is van szó)...” és az ő elnöksége alatt létesültek a Népkör új alapszabályai...”

Már csupán a Népkör megalakulásának éve lenne kérdéses, ha erre (és az akkor még bizonyára meglevő levéltár adatai, iratai alapján) meg nem adta volna a választ egy 1940-es kiadvány.¹⁶ E szerint „A Népkör hivatalosan 1921-ben alakult meg, a régi Függetlenségi Kör helyiségeiben, nagyrészt annak tagjaiból, Pleszkovich Lukács volt országgyűlési képviselő elnöksége mellett...” Ezek után a Népkör kulturális tevékenységével foglalkozik a kiadvány (nem 1919, de 1921—1940 között), ami azonban már nem az én témámhoz tartozik. Ennél a pontnál befejezem tanulmányomat és átadom a tollat azoknak, akiknek az 1918—1941, 1941—1944 és 1944—1972 időszakok képezik „korszakukat”.

(Vége)

JEGYZETEK

74. Uo. 321—323. Ugyanitt olvashatjuk (338.), hogy Havas Emil egy időben a Népkör Közművelődési osztályának elnöke volt. Itt találkozunk tehát először és utoljára a *közművelődési osztály* kifejezéssel a Népkörrel kapcsolatban. Viszont itt sem látjuk: mit is tett ez az osztály és mit Havas Emil? Ez is a további kutatás szükségessége mutat rá tehát.

75. Szabadkai Közlöny. 1890. IV. 27. (17.) A *Társalgási Körök* című vezércikk.

76. Ezek szerint viszont e körökben — a kártyázáson kívül csupán olvasgatnak, beszélgetnek, nem folytatva semminemű kulturális munkát, nem szervezve, rendezve sem tudományt népszerűsítő, sem szentelőadásokat stb. Vajon így volt ez a Népkörben is? Levéltári anyag híján nehéz eldönteni.

77. Szabadkai Friss Újság, 1902. V. 19. (138.)

78. Uo. 1902. VIII. 21. (223.) Lám, újra kísért az újabb kör naptárában is a „táncvigalom” és „társasvacsera”.

79. Igaz szó, 1902. V. 18. (20.)

80. Szabadka és Vidéke, 1902. IV. 27. (17.) *Uj Függetlenségi Kör és dr. Mukits Simon.*

81. Uo. 1902. VII. 27. (30.) Ez kéthónapi késedelmet, halasztást jelent.

82. Igaz szó, 1902. V. 4. (18.)

83. Bácskai Hírlap, 1904. II. 2. (26.) A tárcacikk címe: *A mi bálunk.* Irta: A. J. dr. (Azaz: Ács Jenő)

84. Uo. 1906. VI. 14. (138.)

85. Függetlenség, 1907. IX. 1. (200.)

86. Uo. 1907. VIII. 20. (190.)

87. Uo. 1907. VIII. 22. (191.)

88. Függetlenség, 1908. I. 21. (16.) E lap címlapján a következő nevek szerepelnek: Dr. Mukits Simon főszerkesztő, dr. Pleszkovits Lukács és dr. Ács Jenő társzerkesztők és dr. Fischer Jákó felelős szerkesztő.

89. Uo. 1908. I. 19. (15.)

90. Itt fel kell hívni a figyelmet afra, hogy a Népkör, Függetlenségi Kör kulturális tevékenységéről itt sem tesz a lap említést!

91. Mint bankár! Itt sem teszük szóvá az esetleges közművelődési tevékenységet!

92. Bácskai Napló, 1909. IV. 30. (98.) Ez időben a koalíciós pártok vannak kormányon (48-as párt, Nemzeti Apponyi-párt, gróf Andrássy Alkotmánypártja és Zichy gróf Katolikus Néppártja), ők — a hatóság. Mégis ezeket is megnyerni igyekeznek Mukitsék!

93. Bácskai Napló, 1909. V. 6. (102.)

94. Bácskai Napló, 1909. III. 16. (61.) Érdekes, hogy a keresztényszocialisták (Legényegylet; a Bajai Legényegylet is részt vett az ünnepeken, míg Kulán akkor alakult meg a Katolikus Népszövetség.

95. Bácskai Hírlap, 1912. III. 19. A BH Gyóni Géza lapja, ebben a lapban jelennek meg ez idő tájt a híres Gyóni-versek, viszont a Bácsmegegyei Napló közölte — 1912. VI. 2-án — a kis számszavú hírt arról, hogy Mukits Simon lemondott „a Függetlenségi Kör elnöki tisztéről”, áhítólág azért, mert konfliktusa támadt a kör szolgáival s azt fel is pofozta, viszont a választmány — az elnökek szemében — a szolgának adott igazat: „A kör szolgája ugyan megcáfolta ezt a hírt (. . .), de a kávéházi asztaloknál tartja magát ez a verzió . . .”

96. Bácskai Hírlap, 1912. IX. 1. (198.)

97. A B. H., Gyóni lapja baloldalú szimpátiákat ápolgat. Így itt mintegy belső meghasonlásról lehet szó.

98. Bácskai Hírlap, 1913. I. 29. (33.)

99. Bácskai Napló, 1913. II. 26. (47.)

100. Achim András a földbirtokos Zsilinszky testvérek büntetlenül ölték meg a Tiszapárt uralma idején (1911); mert mint 48-as és a szocialistákkal is együttaladni kívánó, földosztó, népi tribun erősen veszélyeztette a földesúri hatalmat. Ahpári Gyula a SZDP (Szociáldemokrata Párt) baloldali ellenzékét vezette; a háború után kommunista lett, aki az (Inprekorr; Internationale Presse Correspondenz) és testvérpapjait (több nyelven) is szerkesztette (Berlinben stb.) mint a III. Internationale közlönyét. 1944-ben pusztult el egy hitleri haláltáborban. Pancsovai beszédében már 1905-ben rámutatott az „orosz út” lehetőségére; az ifjúmunkás mozgalomba is bevitte az antimilitarizmust.

101. Ezt tévesztette szem elől Kolozsi is már idézett könyvében: *Szabadkai sajtó 1848—1919.* 225—227. Lásd: Függetlenséget is 1907. X. 15.

102. Kolozsi Tibor: I. m. 269. Szabadkai Független Ujság pl. 1908. II. 18.

103. Uo. 271—273.

104. Uo. 279—281.

105. Uo. 299.

106. Uo. 325—323.

107. Uo. 371—373. 1913-ig.

108. Uo., 121. Függetlenség, 1913. X. 26. Ez idővel kapcsolatban Fenyves Ferenc is a kétnyelvűség mellé áll jóval későbbi könyvében: *Mégegyszer elmondom*, Szabadka, 1938.

109. Bácskai Hírlap, 1920. IX. 29. (161.)

110. Hírlap, 1926. VIII. 10. (193.)

111. Uo. 1926. IV. 12. (92.)

112. Uo. 1297. XI. 24. (270.)

113. Pleszkovics származására nézve bizonyára bunyevác: Plesković.

114. A választások 1910-ben voltak. Itt vagy tévedésről van szó, vagy egy későbbi (valóban 1911-es) pótválasztásról.

115. Ugyanakkor Farkas Geiza Bánátban el sem foglalhatta mint ilyen a helyét, mert mielőtt leért volna Pestről, már a szerb hatóságok vették át a hatalmat.

116. *Bokréta. A jugoszláviai magyar műkedvelők almanachja 1919—1940.* Szerkeszti és kiadja Farkas Frigyesné Lichtneckert Margit. Szabadka, 1940.